

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 8 (1990)

Γράμματα του Χρήστου Τουργούτη στη Μέλπω και τον Οκτάβιο Μερλιέ

Χρήστος Ν. Τουργούτης

doi: [10.12681/deltiokms.239](https://doi.org/10.12681/deltiokms.239)

Copyright © 2015, Χρήστος Ν. Τουργούτης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τουργούτης Χ. Ν. (1990). Γράμματα του Χρήστου Τουργούτη στη Μέλπω και τον Οκτάβιο Μερλιέ. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 8, 221–238. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.239>

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΟΥΡΓΟΥΤΗ ΣΤΗ ΜΕΛΠΩ ΚΑΙ ΤΟΝ ΟΚΤΑΒΙΟ ΜΕΡΛΙΕ

Χαλκηδών τῆ 10ῃ Ἰουνίου 1949

Ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ

Βεβαιῶ ἐπιστολήν μου (ἀεροπορικῶς) τῆς 4 παρόντος. Σήμερον σᾶς στέλλω τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χωριῶν (μόνον τῶν καθαρῶς ἢ ἀναμιξ μετὰ τῶν τούρκων κατοικουμένων χριστιανικῶν) τῆς ἐπαρχίας Καισαρείας. Παρέλαβον καὶ ὀνόματα Μονῶν, διότι ὑπάρχουν τοποθεσίαι, αἱ ὁποῖαι, νομίζω ὅτι, θὰ βοηθήσουν τὸ Ἴνστιτούτο μας διὰ τὴν χαρτογραφίαν. Εἰς ἄλλο μου γράμμα θὰ σᾶς στείλω τῆς ἐπαρχίας Ἰκονίου.

Τὰς σημειώσεις αὐτὰς τὰς ἔλαβα ἀπὸ ἕνα Καραμανλήδικο βιβλίον «Μονὴ Φλαβιανῶν» συγγραφὸν εἰς τὰ 1898 ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ἡ. Κάλφογλου καὶ τυπωθὲν ἐν Σταμπούλ. Τὸ βιβλίον ἔχει 597 σελίδες, μὲ τὸ ἐδάνευσεν ἕνας Ἀνατολίτης Νιγδαῖος (δυστυχῶς οὔτε τὸ πουλεῖ οὔτε τὸ χαρίζει εἰς τὸ Ἴνστιτούτο μας). Ἐγὼ θὰ πάρω ἐν συντομίᾳ ὅ,τι, κατὰ τὴν ἰδέαν μου, θὰ μᾶς χρησιμεύσῃ. Ὁ συγγραφεὺς, ὅστις ἦτο διευθυντὴς καὶ συντάκτης τῆς ἐφημερίδος «Ἀνατολή», λέγει κάπου ὅτι πολὺ ὠφελήθη ἀπὸ τὸ σπάνιον καὶ δυσεῦρετον βιβλίον, Γεωγραφία τῶν ἐπαρχιῶν Καισαρείας καὶ Ἰκονίου τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου. Προσθέτει δὲ ὅτι τότε δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὸ εὑρῇ παρὰ μόνον εἰς τὸν ἐν τῇ Πόλει διαμένοντα τότε κ. Ἀβραάμ Χουδαβερδόγλου, ὅστις τοῦ τὸ εἶχε δανείσει.

Ὡστε, ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ, πάλιν σεῖς θὰ λάβετε τὸν κόπον νὰ ὑπάγετε εἰς τὸν κύριον Α. Χουδαβερδόγλου.

Τὰ σέβη μου εἰς τὸν ἀγαπητὸν κύριον Ὁ. Μερλιέ.

Μετ' ἀγάπης πατρικῆς καὶ ἐκτιμήσεως
Χ. Τουργούτης

Χαλκηδών τῆ 20ῇ Ἰουνίου 1949

Πολὺ ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ

Πῆρα καὶ διάβασα μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν καὶ χαρὰν τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 10 ὑπερμεσοῦντος γράμμα σας, τὸ ὅποιον μ' ἔφερε τὸν καθαρὸν καὶ ζωογόνον ἀέρα τοῦ Φροντιστηρίου μας, τοῦ Φροντιστηρίου, ὅπου ἐργαζόμεθα ὑπὸ τὴν γλυκεῖαν διευθύνσιν σας ὡς ἀδελφοί μὲ μεγάλῃν εὐχαρίστησιν. Τουλᾶχιστον ἐγὼ τὴν ἡμέραν τοῦ Φροντιστηρίου τὴν θεωροῦσα ὡς ἡμέραν χαρᾶς, ἂν εἶχαμε Φροντιστήριον καθημερινῶς, θὰ τὸ ἔθεωροῦσα ἀτομικῶς

δι' ἡμὲ ὡς ἡμέρα ἐργασίας εὐχάριστον καὶ καθήκοντος, διότι θ' ἀπασχολούσα τὸ πνεῦμα μου τὸ δαμασθὲν καὶ σκληρὰ δοκιμασθὲν ἀπὸ τὴν Μοῖραν, διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων φαρμακερῶν ποτηρίων, τὰ ὁποῖα μ' ἐπότισεν ἀπὸ τὴν μικρὰν μου ἡλικίαν ἀπορφανίσασά με εἰς ἡλικίαν 7-8 ἐτῶν ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα, προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπὸ 5 ἀδέλφια, υἱὸν ἐτοιμαζόμενον διὰ τὸ ἐκεῖ Πανεπιστήμιον, γυναῖκα καὶ τελευταίως κόρην, τὴν ὁποῖαν ἀπεκατέστησα ἐκεῖ, ἡ ὁποία χάρηκεν ὡς νύμφη μόνον 5 μῆνας καὶ μετὰ 10 μῆνας ἀπὸ τὴν πανδρειάν της μὲ τὴν ἄρπαξεν ὁ Χάρος καὶ μὲ ἀφήκε κατάνονον. Ὅπως ἔγραψα καὶ εἰς τὴν καλὴν κυρίαν Καλλιόπην Μπουγιούκου, τῆς ὁποίας ἀνέξεσα πληγὴν μὴ ἐπουλωθεῖσαν καὶ τὴν παρακαλῶ ἄς μὲ συγχωρήσῃ. Θεέ μου, ποῦ ἔφυγα, συγγνώμην, κυρία Μερλιέ, ἔρχομαι εἰς τὸ ποθητὸν μοι γράμμα σας, μὲ τὴν ἐπίσημον ὑπόσχεσιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ καὶ εἰς τὰ γραφόμενά μου καὶ εἰς τὴν ἐμφάνισίν μου θὰ παρουσιάζομαι μὲ τὸ σύνηθες προσωπεῖον μου.

Ἐρωτάσατε τὰ πρῶτα σας γενέθλια εἰς τὰς 18 Μαΐου, δηλ. περιμένετε νὰ φύγω ἐγὼ καὶ ὕστερα νὰ ξεφαντώσετε! Ἄπο τοὺς ἄλλους συνεργάτας τὸ περίμενα, ὄχι ὅμως ἀπὸ σᾶς, καλὴ μας κυρία Μερλιέ!!

«Καὶ στὶς 9, ὕστερα ἀπὸ ἓνα πολὺ πλούσιο σὲ δουλειὰ φροντιστήριον, ἤπιαμε μύρα καὶ φάγαμε μεζέδες...». Σᾶς εὐχομαι μὲ ὄλην τὴν καρδιά μου νὰ εορτάζετε τὰ γενέθλια τοῦ Φροντιστηρίου ἐπὶ πολλῶν ἐτῶν περιόδους ἐν ἄκρῃ ὑγείᾳ. Πότε τὸ Φροντιστήριον δὲν ἦτο πλούσιο σὲ δουλειὰ; διότι ἐργάζεται μεθοδικώτατα ὑπὸ τὴν ἡπίαν μὲν ἀλλὰ σταθερὰν διεύθυνσίν σας. Τὸ χέρι σας εἶναι μὲν γυναικεῖο, ἀλλ' εἶναι σταθερὸ, γνωρίζει νὰ κρατῇ τοὺς ἡνίας καὶ νὰ ὀδηγῇ τοὺς συνεργάτας σταθερῶς εἰς τὸ τέρμα. Τὸ «κάμετε, παρακαλῶ δελτίο διὰ τὸ τάδε ἢ τάδε ζήτημα» εἶναι ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ οἰκοδομημάτων τοῦ Φροντιστηρίου. Ὅ,τι γίνεται, γίνεται μὲ γνώσιν καὶ φρόνησιν καὶ ὄχι εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν τὸ ἀνθρώπινο ἔχει τὰς ἀτελείας του, μὲ τὴν παραγγελίαν σας «γράψατε, παρακαλῶ, τὸν πληροφορητὴν καὶ τὴν διεύθυνσίν του» προσπαθεῖτε τὸ κατὰ δύναμιν ν' ἀποφύγητε τὰ ἀνθρώπινα λάθη. Μὴ νομίσητε, ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ, ὅτι σᾶς κολακεύω, ὄχι, γράφω ὅ,τι αἰσθάνομαι καὶ ὅ,τι παρηκολούθησα κατὰ τὸ ὀλιγοχρόνιον διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον μὲ ἐθεωρήσατε ἄξιον διὰ νὰ συνεργασθῶ καὶ ἐγὼ.

«Τὸ Φροντιστήριον μ' ἐκπλήσσει ὄρες-ὄρες μὲ τὴ γρηγόρη τὸ ἐξέλιξιν». Πρὸ πολλοῦ ἐνόησα, κυρία Μερλιέ, ὅτι τὸ Φροντιστήριον θὰ ἐλάμβανε γρηγορὴ ἐξέλιξιν ὑπὸ τὴν δεξιάν σας διεύθυνσιν, ἀλλὰ γεννάται τὸ σπουδαιότατον ζήτημα, ὅτι εἴσθε σχεδὸν μόνη. Παντοῦ εἶναι ἀναγκαῖα ἡ παρουσία σας. Ἔχετε ἀπόλυτον ἀνάγκην μονίμων συνεργατῶν, ἀλλὰ παρουσιάζεται τὸ μέγα καὶ φοβερὸν ζήτημα, τὸ οἰκονομικόν, διὰ τὸ ὁποῖον τὸ Κράτος δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἔλθῃ ἀρωγόν, διότι ἔχει νὰ ἐπουλώσῃ πληγὰς αἱμασοῦσας. Δυστυχῶς οἱ ἰδιῶται καὶ πλούσιοι Ἄνατολίται, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσουν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία γίνεται εἰς τὸ Φροντιστήριον καὶ ἡ ὁποία ἐργασία ἐκτὸς τῆς σπουδαιότητός της ἔχει καὶ τὸ ἐπεῖγον, διότι ἡ γενεὰ ἡ ὁποία θὰ τροφοδοτῆσῃ τὸ ἔργον τοῦ Φροντιστηρίου, σὺν τῷ

χρόνω σβύνει και ή νέα δέν είναι δυνατὸν νὰ βοηθήσῃ, διότι και δέν γνωρίζει τὸ παρελθὸν και ἂν ἔχη ἀμυδρὰν αὐτοῦ μνήμην, δέν τὴν συγκινεῖ. Τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἐξεδόθησαν ἀπὸ τὸ Φροντιστήριον ἔπρεπε ἔως τώρα νὰ γίνουιν ἀνάρπαστα και μάλιστα νὰ ἐγένετο ἀνάγκη και δευτέρας ἐκδόσεως, ἀλλὰ οἱ πλούσιοί μας ἀγωνίζονται νὰ γίνουιν πλουσιώτεροι!

Ὅταν μοῦ ἔλθουιν τὰ βιβλία, βεβαίως θὰ ζητήσω συνέντευξιν ἀπὸ τὸν Πατριάρχην, ὁ ὁποῖος εὐτυχῶς σὰν νὰ εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν Ἄμερικην, δέχεται και ἐπισήμους και ἀσήμους ιδιώτας. Διὰ τὸ πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ, κανεὶς κατὰ ὄρας δέν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μὲ διαφωτίσῃ. Ὅλοι εἶναι ἐφεκτικοί.

Δέν ἐγνώριζα ὅτι ή Δις Σοφία Ἄναστασιάδου εἶναι μόνιμη. Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται δραστηρία, τοῦλάχιστον αὐτὸ δείχνει ή κατατομή τοῦ προσώπου της καθὼς και ή εὐχαρίστηση, μὲ τὴν ὁποῖαν καπνίζει, σὰν ὁ καπνὸς νὰ τὴν ἐμπνέη και νὰ ξεκουράζῃ τὸ μυαλὸ της, ἀλλὰ ποῦ νὰ φθάσῃ μόνον ἕνας μόνιμος, ὁ Θεὸς νὰ φωτίσῃ τὸν Πατριάρχην μας και νὰ κάμῃ μίαν γενναίαν χειρονομίαν. Ἄν και εἰς τὴν προηγουμένην μου σᾶς εἶχα γράψῃ ὅτι θέλω τὴν προμήθειαν, τώρα σᾶς γράφω ἐπισήμως και ἀμετακλήτως ὅτι παραιτοῦμαι πάσης προμηθείας!

Καλῶς ὤρισε και ὁ πολῦτιμος κύριος Ἄνδρεάδης ὡς συνεργάτης. Πρέπει νὰ εὐρύνωμε τὸ δωμάτιο τοῦ Φροντιστηρίου, ἄλλως εἰς τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο θὰ εἰσχωρήσῃ ὁ νόμος τοῦ ἀδιαχωρήτου.

Ὁ κύριος Χρυσοχοΐδης, δέν ἤξεύρω ἂν εἶναι ἐκεῖνος ποῦ εἶχε χαράξει και ἕνα χάρτην τῆς Μ. Ἀσίας, ἂν εἶναι ἐκεῖνος, νομίζω ὅτι γνωρίζομεθα, καλῶς ὤρισε κι ἐκεῖνος.

«Παιδί ἔπαιζα στὸ Φανάρι...». Σήμερα τὸ Φανάρι, ποῦ θυμᾶσθε μικρὴ, ἂν τὸ διῆτε, δέν θὰ τὸ γνωρίσετε, πῆρε μίαν χροιάν ἐντελῶς ἀλλοίαν «Θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου» εἶθε ὁ Θεὸς νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ἐλπίδας τῆς νεᾶς γενεᾶς.

Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ὁ ἀγαπητὸς Κωστάκης ν' ἀποσπᾶτο εἰς τὸ Λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας, διότι τοῦ ἀξίζει και συνάμα θὰ σᾶς ἦτο πολῦτιμος συνεργάτης και θὰ σᾶς ἀνακούφιζεν ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν ἐργασίαν, ή ὁποῖα εἶναι και πολὺ βαρεὶα και σᾶς χρειάζεται ἕνα πρόσωπον ἰκανόν, δραστήριον, ἔμπιστον, ἔχον γνῶσιν τῆς σπουδαιότητος τῆς θέσεώς του, ἄξιον νὰ σᾶς ἀντιπροσωπεύσῃ κατὰ τὴν ἀπουσίαν σας, ή ὁποῖα ἀπουσία θὰ εἶναι πάλιν διὰ τὸ καλὸν τοῦ Φροντιστηρίου και τοῦ Ἀρχείου.

Θεωρῶ πολὺ δύσκολον νὰ μαζεύσουμε και ἀπὸ ἐδῶ δελτία ἀπὸ τοὺς Καπαδόκας. Ἡ Πόλις εἶναι ἀχανὴς μὲ τὸν Βόσπορον και τὰ Νησιά της και ἰδιαιτέρως τώρα τὸ καλοκαίρι, ὁπότε οἱ δυνάμενοι νὰ μᾶς βοηθήσουιν εἶναι σκορπισμένοι. Θὰ δοκιμᾶσω.

Ἐπάρχουν ἐδῶ Ὀργανώσεις και Σύλλογοι, ἀλλ' ὅλα ἔχουν σκοπὸν οἰκονομικόν, νὰ βοηθήσουιν δηλ. τὰ Νοσοκομεῖα και τὰ ἄλλα φιλανθρωπικὰ και ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα, τὰ ὁποῖα ὑποφέρουιν ἀκόμη. Και τὸ σωματεῖον τῶν διδασκάλων κοπιᾶζει διὰ τὴν καλυτέρευσιν τὴν οἰκονομικὴν τῶν διδασκάλων.

Με τιμῆ και με κολακεύει δια τῆς ἀγάπης του ὁ κύριος Μερλιέ. Εἶσθε ζευγάρι ταιριαστό, ὁ ὕψιστος νὰ σᾶς φυλάττη ἀπὸ βάσκανον ὄμμα και νὰ ζήσετε μαζί ὡς βαθὺ γῆρας ἐν ὑγείᾳ, ἀγάπῃ και ὁμοιότητι. Τὸν εὐχαριστῶ δια τοὺς θερμοὺς χαιρετισμοὺς του, τοῦ σφίγγω θερμότερα και ἐγκάρδια τὸ χέρι. Εἶναι Γάλλος, ὅστις τιμᾶ τὴν πατρίδα του με τὴν ἐγγενῆ του φυσιογνωμίαν και τοὺς λεπτοὺς του τρόπους, εἶναι δὲ συνάμα στολισμὸς δια τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ἀγαπᾷ ἐξ ὅπου με τὴν πατρίδα του. Νὰ μᾶς ζήση!

Ταχυδρομικῶς και συστημένο σᾶς ἔστειλα (10-6-1949) γράμμα με δελτία δια τὴν ἐπαρχίαν Καισαρείας, ἔχω ἔτοιμα δελτία και δια τὴν ἐπαρχίαν Ἰκονίου, τὰ ὁποία ἐπίσης θὰ σᾶς στείλω. Δὲν περιέμενα νὰ σᾶς τὰ φέρω, διότι αἱ ὑποθέσεις μου ἴσως νὰ με κρατήσουν ἐδῶ περισσότερο και κυρίως ἐκ φόβου μήπως σχηματίσητε τὴν ἰδέαν ὅτι εὐρισκόμενος ἐδῶ, ξέχασα τὸ ἀγαπητὸ μου Φροντιστήριον. Ὅπως σᾶς ἔγραψα, εἰς αὐτὰ τὰ δελτία εἶχον ὑπ' ὄψιν ἕνα Καραμανλήδικο βιβλίον «Ἡ Μονὴ τῶν Φλαβιανῶν». Εἶμαι τῆς ἰδέας ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας μᾶς δίδει δια τὰς δύο αὐτὰς ἐπαρχίας, τὰς πῆρεν ἀπὸ πηγὰς πραγματικὰς.

Ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ, σᾶς σφίγγω τὸ χέρι μετὰ πραγματικοῦ θαυμασμοῦ και ἐκτιμήσεως

X. Τουργούτης

Χαλκηδὼν τῆ 8ῃ Ἰουλίου 1949

Πολὺ ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ,

Βεβαίῳ ἐπιστολὴν μου συστημένην τῆς 10 Ἰουνίου με δελτία δια τὴν ἐπαρχίαν Καισαρείας καθὼς και τῆς 20 τοῦ ἰδίου, ὅπου ἔγραφα ἰδιαιτέρως και δια τοὺς ἀγαπητοὺς συνεργάτας τοῦ Φροντιστηρίου.

Τώρα ἔρχομαι ν' ἀπαντήσω εἰς τὸ γράμμα σας τῆς 16 Ἰουνίου.

Τὰ βιβλία τὰ πῆρα ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Πρεσβείαν, ὄχι ἀπὸ τὸ Γαλλικὸν Προξενεῖον, και τὰ παρέδωκα εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον. Βεβαίως περιμένετε με ἀνυπομονησίαν τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπως τὸ περιέμενα και ἐγώ. Ἀπαντῶ με τὸ «ἤττημαι και τὴν ἤτταν ὁμολογῶ» τοῦ Γρηγορίου εἰς τὸν «Περὶ Ἱερωσύνης» λόγον του. Ὁ Πατριάρχης με ἐδέχθη με μεγάλην εὐχαρίστησιν, με φίλησε κατὰ τὴν συνήθειάν του εἰς τὸ μέτωπον, ὅπως συνθίξει εἰς τοὺς ἄνδρας, τοὺς ἀσπαζομένους τὴν δεξιάν του, ἀνέγνωσε με προσοχὴν τὸ γράμμα σας, εὐχαριστήθη δια τὰ βιβλία, ἐπήνεσε τὸ ἔργον τοῦ Ἰνστιτούτου, με εἶπεν ὅτι ἀγαπᾷ πολὺ τὴν λαογραφίαν, εἶναι ὁμοῦ πολυάσχολος και δὲν ἔμπορεῖ νὰ προπαγανδίσῃ δια τὸ ἔργον μας εἰς τὴν Τουρκίαν μετὰ τῶν πλουσίων Μικρασιατῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι εἶναι πολὺ λεπτὴ ἢ πολιτικὴ σχέσις μετὰ τὴν Τουρκίαν και Ἑλλάδος, εἶδате ὅτι ἐν παραμικρὸν ἐπεισόδιον ποδοσφαιρικὸν πόσας διαστάσεις ἔλαβε, ἔχω νὰ σκεφθῶ πολλὰ ζητήματα οἰκονομικῆς φύσεως δια τοὺς ἱερεῖς, οἱ ὅποιοι σχεδὸν πένονται, δια τὰ Σχολεῖα, τὰ Φιλανθρωπικὰ Καταστήματα κλπ. Προκειμένου δια τὸν Φαρασόπουλον, δια τὸν ὅποιον ξανὰ τὸν ὑπενθύμισα, με εἶπεν ὅτι τὸν ἐγνώρισεν, ὅτι εἶναι ἀρκε-

τὰ εὐκατάστατος, ἀλλ' ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ἔδειξε κανὲν ἐνδιαφέρον διὰ τοιαῦτα ζητήματα, συνέστησε δὲ νὰ τοῦ στείλωμε ἕνα βιβλίον διὰ τὰ Φάρασα καὶ πιθανὸν νὰ φιλοτιμηθῇ ἀφοῦ πρόκειται διὰ τὴν πατρίδα του, συνάμα δέ με ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ γράμμα σας. Ἄσπασθεὶς τὴν δεξιάν του καὶ ἐκ μέρους σας ἔφυγα σκεπτόμενος κατ' ἰδίαν ὅτι ἡ τουρκικὴ παροιμία «akul yaşa deyil başta» = τὰ μυαλὰ δὲν εἶναι στὴν ἡλικία εἶναι στὸ κεφάλι, παντοῦ καὶ πάντοτε ἔχει τὸ κύρος τῆς καὶ ἀληθεύει. Εἰς ἕν ἀπὸ τὰ φροντιστήριά μας (δὲν ἐνθυμοῦμαι τὴν ἡμερομηνίαν) ἐγὼ ἐπρότεινα ν' ἀποταθῶμε εἰς τὸν Πατριάρχην καὶ σεῖς εἶπατε ὅτι «τώρα ἐκεῖνος ἔχει τόσα πράγματα νὰ σκεφθῇ» καὶ εἶχατε μέγα δίκαιον. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι πραγματικῶς σοβαρὰ προκειμένου περὶ προπαγάνδας μεταξὺ πλουσίων διὰ Ἰδρυμα εὐρισκόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι πράγματι τὰ οἰκονομικὰ τῶν διαφόρων φιλανθρωπικῶν εὐρίσκονται ὄχι εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἰδρῦθησαν διάφοροι σύνδεσμοι καὶ σύλλογοι πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν οἰκονομικῶς. Ἄλλὰ, ὑπάρχει ἐν ἀλλὰ, ἡμποροῦσεν ὁ Πατριάρχης νὰ κάμῃ μίαν χειρονομίαν δι' ἡμᾶς, νὰ μᾶς ἐνισχύσῃ ἀτομικῶς, διότι, ὅπως διαδίδεται ἐδῶ, εἶναι πολὺ πλούσιος, εἶναι μέτοχος εἰς τὴν Ἀμερικὴν πολλῶν ἐπιχειρήσεων. Φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον ζῆ. Προσκάλεσεν εἰς τραπέζιν τὸν Νομάρχην καὶ Δήμαρχον τῆς Πόλεως (ἐδῶ ὁ Νομάρχης καὶ Δήμαρχος εἶναι ὁ ἴδιος) καὶ ἄλλους σπουδαίους Τούρκους. Πρᾶγμα πρωτάκουστον δι' ἕνα Πατριάρχην. Δὲν ἐλπίζω, ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ, νὰ σχηματίσετε τὴν ἰδέαν ὅτι ἐξετέθημεν εἰς τὸν Πατριάρχην δι' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ἡμεῖς ζητήσαμε, ἐκεῖνος δὲν μᾶς ἔδωκε, ἡ μισθὴ ντροπὴ δική μας καὶ ἡ μισθὴ δική του, ὅπως λέγει ὁ λαός, καὶ οἱ Τούρκοι ἔχουν ἄλλην παροιμίαν «isteyenin bir yüzü kara, vermiyenin iki yüzü» = ὅποιος ζητεῖ, ἔχει τὴν μίαν παρειάν του μαύρην καὶ ὅποιος δὲν δίδει, τὰς δύο του παρειάς.

Ναί, γνωρίζω πολὺ καλά, κυρία Μερλιέ, ὅτι κουράζεσθε πολὺ ἐργαζομένη ὑπερανθρώπως, ἀλλὰ τί νὰ γίνει; ἐκ μέρους ὄλων τῶν συνεργατῶν μία εὐχὴ ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ, ὁ Θεὸς νὰ σᾶς διδῇ ὑγείαν καὶ μακροημέρευσιν πρὸς χαρὰν ὄλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι σᾶς ἀγαποῦν. Δὲν ἤξεύρω, ἂν ὑπάρχῃ κανεὶς, ὁ ὅποιος νὰ σᾶς ἐγνώρισεν καὶ νὰ μὴ σᾶς ἀγάπησεν, καὶ πρὸς ὄφελος τοῦ Φροντιστηρίου. Εἶναι πράγματι ἀξιοθαύμαστος ἡ μέθοδος μὲ τὴν ὁποίαν ἐργάζεσθε. Τώρα καταλαμβάνω διατὶ ἐπιμένετε εἰς μερικὰς λεπτομερείας. Καρδία γυναικεία, ἀλλὰ χέρι στιβαρὸ καὶ κατάλληλον διὰ νὰ διευθύνῃ τὸ πηδάλιο καὶ νὰ ὀδηγήσῃ τὸ πλοῖον εἰς τὸν ποθητὸν λιμένα. Ὁ Θεὸς σᾶς ἔδωκε καὶ ἀντάξιον σύζυγον, βάσκανον ὄμμα νὰ μὴ σας εὔρῃ.

«Μὴ παραλείψετε νὰ διηγηθεῖτε ὅπου δεῖ...» Δυστυχῶς δὲν ἦτο καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ, ἂν μὲ ἀξιώσῃ ὁ Θεὸς καὶ συναντηθῶμε, τότε θὰ ἡμπορέσω νὰ σᾶς ἐξηγήσω τὸ ζήτημα καὶ ἐλπίζω νὰ μὲ δικαιώσετε.

Ὅταν λάβω γράμμα σας, ὅτι ἐλάβατε τὰ δελτία μου περὶ τῆς ἐπαρχίας Καισαρείας, θὰ σᾶς στείλω καὶ τὰ περὶ τοῦ Ἰκονίου, ἐκτὸς ἂν τὸ θεωρήσῃτε περιττόν.

Τὰ σέβη μου εἰς τὸν ἀγαπητὸν κύριον Μερλιέ, περὶ τοῦ ὁποίου λόγου γινομένου, ὁ ἐδῶ καθηγητῆς τῆς Φιλολογίας κύριος Καραγιάννης, τὸν ἐχαρὰκτῆ-
ρισεν ὡς *πραγματικῶς Κύριον* καὶ ἔτσι εἶναι.

Χαιρετισμοὺς εἰς τοὺς συνεργάτας μας.

Μὲ ἀγάπην ὄσων καὶ ἐκτίμησιν

Χ. Τουργούτης

Πόλις τῆ 1ῃ Αὐγούστου 1949

Πολὺ ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ,

Βεβαίῳ ἀποστολῆν (συστημένην) Χάρτου τῆς Τουρκίας καθὼς καὶ ἐπιστολῆν μου ἐπίσης συστημένην (19 καὶ 20 παρελθόντος) περιέχουσαν καὶ δελτία τῆς Ἐπαρχίας Ἰκονίου.

Δὲν μπορῶ νὰ σας ἐκφράσω τὴν χαρὰν τὴν ὁποίαν ἠσθάνθην, ὅταν εἶδα εἰς τὸ γράμμα σας τῆς 16 Ἰουλίου ὅτι «ὁ ὑψηλὸς ἐπιστολογράφος σας εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ γράψῃ στὸν κύριον Φαρασόπουλον στὴν Ἀμερικὴ συνιστῶντας αὐτὸν νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ ἐπέλθῃ ἀρωγὸς εἰς τὸ ἡμέτερον ἔργον». Τὸ ἀνευδὲς στόμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν «Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε καὶ εὐρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν» (Ματθ. Ζ' πρῆρ. 7) ἐφάνη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν. Ἡμεῖς ζητοῦμεν ὄχι διὰ τὸ ἀτομικὸν μας συμφέρον, ἀλλὰ διὰ νὰ κάμωμε κάτι καλόν, κάτι τὸ ὠφέλιμον, ὁ ὑψηλὸς ἐπιστολογράφος ἔγραψεν, ἃς ἐλπίσωμεν εἰς τὸν Ὑψιστον ὅτι θὰ φωτίσῃ τὸν Φαρασόπουλον νὰ νιώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ἔργου μας. Naί, ἃς ἐλπίσωμεν εἰς τὸν Ὑψιστον «Τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν» λέγει ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν Παῦλος γράφων πρὸς τοὺς Ρωμαίους (Η' πρῆρ. 28). Καὶ ἡμεῖς ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν καὶ ἐλπίζοντες εἰς αὐτὸν ἐργαζόμεθα. Σεῖς ἡ ἰδία ὁμολογεῖτε ὅτι ἀρχίσατε τὸ ἔργον καὶ ἐπωμίσθητε τόσον βαρὺ φορτίον ἄνευ οὐδεμίας ἀρωγῆς καὶ βοηθείας, καὶ ὅμως τὸ ἔργον προοδεύει καὶ θὰ προοδεύσῃ, σὺν Θεῷ. Πῶς ἦλθεν ἡ ἀρωγὴ τοῦ ἐνός ἑκατομμυρίου φράγκων; Βεβαίως τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ καλοῦ μας κυρίου Μερλιέ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν φώτισιν τοῦ Θεοῦ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Θεὸς νὰ μὴ μᾶς ἀξιώσῃ νὰ ζητήσωμε κάτι διὰ τὸν ἑαυτὸν μας, ὡς ἐλεημοσύνην, ὅταν πρόκειται διὰ τὸ κοινὸν καλόν, ὅπως πολὺ σωστά καὶ σοφὰ γράφετε «καθόλου, μὰ καθόλου δὲν στενοχωρέθηκα διὰ τὸ διάβημά μας...».

Πολὺ ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ, ὅταν μὲ γράφετε «σᾶς εὐχαριστῶ... καὶ γιὰ τοὺς κόπους ποὺ κατεβάλετε», εὐλικρινῶς σᾶς γράφω ὅτι ἐντρέπομαι. Τί εἶναι οἱ δικοὶ μου οἱ κόποι τὸ νὰ πάρω βιβλία ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Πρεσβεία καὶ νὰ τὰ παραδώσω εἰς τὸν Ὑψηλὸν ἐπιστολογράφον, ἀπέναντι τῶν ἰδικῶν σας κόπων καὶ προσπαθειῶν; Μὲ αὐτὰ τὰ κυνικὰ καύματα κάνετε τρεῖς τῆς ἐβδομάδος φροντιστήρια, δέχεσθε τόσους συνεργάτας, ἐπεξεργάσεσθε τὴν ἐργασίαν τοῦ καθενός, σχεδὸν ἀπαρνείσθε τὰς κοινωνικὰς σας ὑποχρεώσεις, ἰδιαιτέρως ἔχετε τὴν φροντίδα τῆς χαρτογραφίας, θυσιάζουσα, ὅπως μὲ γράφετε, τὴν προσωπικὴ σας δουλειὰ —τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν— καὶ ἀπέναντι

ὄλων τούτων μὲ ἀναφέρετε γιὰ τοὺς κόπους τοὺς δικούς μου! Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἐντρέπομαι καί, ἂν δὲν ἐγνώριζα τὴν χρυσὴν σας καρδιά καὶ τὴν εἰλικρινειάν σας, θὰ σᾶς ἔγραφα ὅτι μὲ περιπαίζετε!

Διὰ τὸ χωριὸ Κενάταλα εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο εἰς τὸν σημερινὸν Τὸπχανὲ νὰ εὐρεθῆ παροικία Κεναταλαλήδων, ἄλλως τε τώρα αὐτοὶ θὰ εἶναι ἀνταλλάξιμοι καὶ θὰ εὐρίσκονται ἐκεῖ. Σήμερον ὅλοι αἱ χριστιανικαὶ συνοικίαι μετεβλήθησαν εἰς τούρκικας. Ἐπὶ τῆς ἐπόχῃς μου 1914-1934 εἰς τὸ Κοντοσκάλι (Κοὺμ καποῦ) ὑπῆρχε μία μόνον τουρκικὴ οἰκογένεια καὶ τώρα ἐγέμισεν ἀπὸ τούρκους. Τὸ ἴδιο καὶ εἰς τὰς ἄλλας συνοικίας. Στὸ Σταυροδρόμι σπανίως ἤκούετο ἡ τουρκικὴ γλῶσσα καὶ τώρα παντοῦ ἀκούετε νὰ ὁμιλοῦν τουρκικά. Τὸ Φανάρι γέμισεν ἀπὸ τούρκικες, λαζικὲς οἰκογένειες. Τὸ σπουδαῖο Καζίνο Κηλ-μπορνοῦ, τὸ τῆς Μυτιλήνης, ὅπου ἡμεῖς οἱ φοιτητὰι τῆς Μ.Γ. Σχολῆς ἐμάθαμε τοὺς εὐρωπαϊκούς χορούς καὶ μιλιάρδο, δὲν ὑφίστανται πλέον καὶ οἱ σημερινοὶ δὲν γνωρίζουν οὔτε τὰ οἰκόπεδά των! Στὸ κέντρο τῆς Ὁρθοδοξίας, στὸ Πατριαρχεῖο, τὰς Κυριακὰς πόσοι νομίζετε ὅτι χριστιανοὶ παρευρίσκονται εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Ναόν; Ἐὰν δὲ κατὰ τὰς ἐπισημοὺς ἑορτὰς καθὼς καὶ ὀρισμένας ἡμέρας, καθ' ἅς λειτουργεῖ ὁ Πατριάρχης, γεμίξῃ ὁ Ναός, γεμίξει ἀπὸ τὰς ἄλλας συνοικίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔρχονται οἱ Χριστιανοί, διὰ νὰ παρευρεθοῦν εἰς Πατριαρχικὴν λειτουργίαν. Κυριολεκτεῖται διὰ τὸ Φανάρι τὸ «Περασμένα μεγαλεῖα καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς». Προκειμένου διὰ τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Γεδεῶν πράγματι εἰς ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, εἰς τὸ Παγκάρι καὶ λοιπὰ προτιμῶντο οἱ Καραμανλήδες καὶ οἱ Ἡπειρώται, διότι ἦσαν ἄνθρωποι φιλόθρησκοι καὶ τιμιώτατοι. Naί, φιλόθρησκοι καί, ἂν σας διηγηθῶ ἓνα περιστατικὸ τοῦ βίου μου, νὰ με πιστεύσετε. Εἰς τὰ 1881 ἦλθα εἰς τὴν Πόλιν, καθήμεν εἰς τὴν συνοικίαν Σουλτάν Μπεγιαζίτ, ἡ ὁποία ἐκκλησιαστικῶς ὑπήγετο εἰς τὸ Κοντοσκάλι. Τὴν Μ. Παρασκευὴν ὅλοι τρέχουν ἀπὸ μίαν ἐκκλησίαν εἰς ἄλλην, ὅταν οἱ συνταξιῶται μου μὲ εἶπαν νὰ ὑπάγωμεν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Βλάγκας καὶ τῶν Ὑψωμαθείων, διὰ νὰ σεργιανίσωμε τὰ κορίτσια! Ἐγώ, ἀληθὴς Καραμανλῆς, ἄρχισα νὰ κλαίω! διότι προσκαλούμην νὰ ὑπάγω εἰς ἄλλας ἐκκλησίας γιὰ νὰ σεργιανίσω κορίτσια καὶ ὄχι γιὰ νὰ προσκυνήσω τὸν Ἐσταυρωμένον! Βεβαίως οἱ τοιαύτης ἀνατροφῆς χριστιανοὶ θὰ διεχειρίζοντο τιμιώτατα καὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας οικονομικά καὶ θὰ ἐπεβάλλοντο ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἱερωμένους, ἂν καὶ οἱ ἴδιοι ἦσαν λαϊκοί.

Νομίζω ὅτι κατάλληλος ὡς ἀντεπιστέλλον, οὕτως εἰπεῖν, μέλος τοῦ Φροντιστηρίου μας εἶναι ὁ κύριος Θεοφάνης Σ. Θεοφανεΐδης, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπὸ τὸν Μαρμαρᾶ, καταγίνεται εἰς τοιαῦτα πράγματα, γράφει εἰς τὰ «Μαρμαρινὰ Νέα» καὶ ὅταν πρόκειται νὰ τὸν παραγγείλωμε κάτι, εὐκολος θὰ εἶναι ἢ πληρωμὴ, πληρώνομε εἰς τὸν κήριον Λαμπαδαρίδην, τὸν Διευθυντὴν τῶν «Μαρμαρινῶν Νέων». Γράψατέ του, ἂν θέλετε, ἓνα γράμμα, ὅπως ἤξευρετε νὰ γράφετε σεῖς, ὅτι, τῇ προτάσει μου, τὸν παρακαλεῖτε νὰ γίνῃ ἀντιπρόσωπός μας; ἀντεπιστέλλον Μέλος μας; ὅπως θέλετε ὀνομάσατέ τον. Ἐσωκλείσατε, ἂν θέλετε, τὸ γράμμα σας μέσα εἰς τὸ ἰδικό μου. Ἐγὼ σχεδὸν τὸν ἔχω προδιαθέσει.

Εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ εὐγνωμόνως τὸν καλὸν κύριον Μερλιέ καὶ ὑμᾶς διὰ τὰ παρηγορητικὰ σας λόγια. Εἶναι δι' ἐμὲ πραγματικὴ ἀνακούφισις ἡ στοργὴ καὶ ἡ πολύτιμη φιλία σας.

Μὲ θαυμασμόν εἰλικρινῆ ὄσσην καὶ ἀγάπην
Χρ. Τουργούτης

[1950]

Ἄγαπητὴ κυρία Μερλιέ,

Ἄπὸ ἓνα τετράδιο ἐξ 180 σελίδων γραφὲν εἰς γλῶσσαν καραμανλήδικην μετέφρασα ἄρκετὰ μέρη, τὰ ὁποῖα σᾶς παραδίδω, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θ' ἀναλάβουν τὴν περιγραφὴν τοῦ Νέβσεχिर. Διὰ νὰ μὴ χάσετε τὸν πολύτιμόν σας καιρὸν ἀναγινώσκουσα αὐτὰ, διότι ὁ φύσει δυσανάγνωστός μου γραφικὸς χαρακτήρ κατήντησεν ἐντελῶς δυσανάγνωστος καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἡλικίας μου καὶ ἐκ τοῦ ἀρθριτισμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον πάσχω, ὁ ὁποῖος κρατεῖ σχεδὸν εἰς ἀκινήσιαν τὰ ἄνω μου ἄκρα, ἀπὸ τοὺς ὤμους μέχρι τῶν δακτύλων, σᾶς γράφω περίληψιν αὐτῶν.

Περιεχόμενα:

Σελίς 1-17. Θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ἄξιον σημειώσεως.

- » 17-20. Ἄσυνήθιστα ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.
- » 21. Φερμάνιον ἀριθ. 1. διὰ τὸν Μητροπολίτην Καισαρείας Παρθένιον, ἄνευ χρονολογίας.
- » 22-24. Χρονολογία 1156 = 1743. Οἱ ἱεροδικασταὶ νὰ μένουν εἰς Νέβσεχир καὶ ὄχι εἰς Ὑγκūr, διὰ νὰ μὴ βασανίζεται ὁ λαὸς μεταβαίνων εἰς Ὑγκūr διὰ δικαστικὰς του ὑποθέσεις. (Φερμάνιον ἀρ. 2).
- » 25. Φερμάνιον ἀριθ. 3 χωρὶς ἡμερομηνίαν σχεδὸν τοῦ ἰδίου περιεχομένου μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τοῦ λοιποῦ τὸ Ὑγκūr πολιτικῶς θὰ ὑπάγεται εἰς τὸ Νέβσεχир.
- » 25. Φερμάνιον 4. Χρονολογία 1216 = 1801. Περὶ καταγγελίας ὑπὸ τῶν πιστῶν (= Μουσουλμάνων) ὅτι οἱ χριστιανοὶ (περιφρονητικῶς γράφει ἱρστιανοὶ) τοῦ Νέβσεχир ἔκτισαν ἄνευ ἐπισήμου ἀδείας εἰδωλοατρεῖον καὶ κενίσσα (ὕβριστικῶς ἀντὶ καλίσσα) διὰ τοῦτο ὁ ἱεροδικαστὴς καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσημοι τοῦ Νέβσεχир νὰ ἐξετάσουν τὸ πρᾶγμα καὶ ἂν εἶναι ἀληθὲς νὰ τὴν κατεδαφίσουν καὶ νὰ τιμωρηθοῦν οἱ πταίσται.
- » 25. Φερμάνιον 5, ἄνευ χρονολογίας ἀποτείνεται εἰς τὸν ἱεροδικαστὴν τοῦ Νέβσεχир νὰ μὴ ἐνοχληθῆ ὁ ἱερεὺς Ἄβανές, ἀρμένιος εἰς τὸ νὰ ἐκτελῆ τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα.
- » 27. Πρακτικὸν περὶ ἐξισλαμίσεως τῆς χριστιανῆς Ἄναστασίας

καὶ τῶν τέκνων της. 1218 = 1803. Εἶναι ἄξιον ἀναγνώσεως τὸ πρακτικὸν αὐτό.

- Σελὶς 28. Ἐπιτομὴ ἱεροδικαστικῆ. Ὁ Νιγδελὴ ὀγλοῦ, ὁ Χαδζή Ἄβανδης καὶ ὁ Σαγῆρ Σάββας νὰ μὴ ἀναμειγνύωνται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν πτωχῶν ραγιάδων. Ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι τὸ ὅτι τὸ ἐνάγον πρόσωπον εἶναι μία Ἀδελφότης Κυριῶν! 1221 = 1706.
- » 29. Φερμάνιον βον. ἄνευ χρονολογίας. Ν' ἀπαγορευθῆ εἰς τοὺς χριστιανοὺς Ἐρεγλη, Μπόρ, Νίγδης καὶ Ἄκσεραὶ νὰ κτίζουσι ἢ νὰ διορθώσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἄνευ ἀδείας.
- » 30. Φερμάνιον 7ον τοῦ Σουλτάν Μουσταφᾶ 1272 = 1857. Ἀποτείνεται εἰς τοὺς ἱεροδικαστὰς τοῦ Νέβσεχिर καὶ τοῦ Ὑγκῦρ νὰ μὴ ἐπιτρέπουσι νὰ ἐνοχλοῦνται οἱ φιλήσυχοι ραγιάδες.
- » 31. Φερμάνιον 8ον, 1223 = 1808 διὰ τὸν Μητροπολίτην Καισαρείας Δίρθιον. Μακροσκελέστατον καὶ ἄξιον ἀναγνώσεως.
- » 41. Φερμάνιον 9ον ἄνευ χρονολογίας. Δὲν ἐπιτρέπεται οἱ χριστιανοὶ νὰ πληρώνουσι περισσώτερον φόρον ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους ἐν ἀναλογίᾳ.
- » 42. Φερμάνιον 10ον 1223 = 1808. Διὰ τὰς βρῦσας τοῦ Νέβσεχир.
- β') » 44. Φερμάνιον 11ον χρονολογία 1253 = 1875. Περὶ ἐπιδιορθώσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Νέβσεχир.
- α') » 47. Φερμάνιον 12ον. Περὶ ἐπιδιορθώσεως ἐκκλησιῶν ἐν γένει 1208 = 1830.
- » 47. Φερμάνιον 13ον. 1264 = 1886. Περὶ ἐπιδιορθώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τοῦ Νέβσεχир.
- » 48. Φερμάνιον 14ον. Παράπονον τοῦ Μητροπολίτου Καισαρείας, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Κράτους τὸν ἀνησυχοῦν. 1254 = 1839.
- » 49. Φερμάνιον 15ον. Οἱ χριστιανοὶ ἐπιδιορθώνουσι τὰς ἐκκλησίας τῶν, χρησιμοποιοῦν τὰ σπῖτια τους ὡς ἐκκλησίας θέτοντες ἀγάλματα, τοῦτο ἀπαγορεύεται. 1154 = 1776.
- » 50. Φερμάνιον 16ον ἄνευ χρονολογίας. Πρόκειται περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Σάμου.
- » 52. Φερμάνιον 17ον ἄνευ χρονολογίας. Περὶ ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἰβραηλίαν, Σιλιστριάν καὶ Βιδίνιον.
- » 52. Ἐπιτολὴ ἀπὸ τὴν Πόλιν εἰς τὸ Ὀδζάκι τῶν Γενιτσάρων, διότι ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐπανεστάτησεν εἰς τὴν Μολδαυίαν. Ἐχει ὅμως πολλὰ κενὰ καὶ δὲν ἔχει χρονολογίαν.
- » 55. Φερμάνιον 18ον ἄνευ χρονολογίας. Τὸ Νέβσεχир γίνεται Δερβενιον.
- » 56. Φερμάνιον 19ο. Τί πρέπει νὰ πληρώνουσι ὅσοι ἔρχονται διὰ νὰ κατοικήσουσι εἰς τὸ Νέβσεχир. 1142 = 1729 (ἄξιον ἀναγνώσεως).
- » 57. Διαταγὴ 1297 = 1882. Νὰ κλεισθοῦν ὅλαι αἱ ὑπόνομοι.
- » 58. Μάζευμα ὄπλων ἀπὸ τοὺς χριστιανούς· ἄνευ χρονολογίας.

- Σελίς 58. Φερμάνιον 20όν. "Ενας βούτοπος εἰς τὸ χωρίον Γκιόρε τοῦ Νέβσεχिर ἐχρησιμοποιήθη ὡς Ἐκκλησία, νὰ κατεδαφισθῆ αὐτός. 1254 = 1839.
- » 60. "Αδεια γάμου Χριστιανοῦ. "Αδεια ταφῆς νεκροῦ ἑβραίου. 1329 = 1824.
- » 61. 3 "Αδειαι ταφῆς νεκροῦ Ρωμίων. 1223 = 1808 (;)
- » 62. "Αδεια ταφῆς Ἄρμενίου.
- » 62. Φερμάνιον 21. Εἰς τὸ βούτοπον τοῦ χωρίου Γκιόρε χριστιανοὶ τινες ἔκτισαν Ἐκκλησίαν, ἐνῶ τὸ μέρος ἐκεῖνο εἶναι Βακουφικόν (δηλ. οὔτε πωλεῖται οὔτε ἀγοράζεται) νὰ κατεδαφισθῆ ἡ Ἐκκλησία καὶ νὰ τιμωρηθοῦν οἱ ὑπαίτιοι (εἶναι μία δευτέρα διαταγὴ ἐντονωτέρα προηγουμένου Φερμανίου) 1128 = 1716.
- » 66. Εἰς τὰ 1857 ἡ Εὐφημία χειροθετεῖται καλογραία.
- » 66. Περὶ Δημογεροντίας καὶ καθηκόντων αὐτῆς.
- » 67. Περὶ Ἐφορείας καὶ λοιπῶν Σωματίων.
- » 69. Ἄποφασις περὶ τινος χρέους.
- » 69. Τὸ ἔδαφος τοῦ Νέβσεχир εἶναι βακούφι.
- » 70. Τὸ ἔδαφος τῆς Ἄνακοῦς, Μαλακοπῆς καὶ Ürkür.
- » 71. Κάτοικοι τοῦ Νέβσεχир εἰς τὰ 1900.
- » 72. Κτίρια τοῦ Νέβσεχир. Τεχνίται τοῦ Νέβσεχир.

Ἐκ τῆς τετραδίου τοῦ Θεοδώρου Σ. Ἀράπογλου ἐν Νέβσεχир.

1950 Χρ. Τουργούτης (ἐξ Ἄνακοῦ)

Δευτέρα 12 Φεβρουαρίου 1951

Πολὺ ἀγαπητὴ κυρία Μ. Μερλιέ,

Πρὶν νὰ προφθάσω νὰ σας εὐχαριστήσω καὶ γραπτῶς διὰ τὴν λαμπρὰν πανδαισίαν πνευματικὴν καὶ σωματικὴν, τὴν ὁποίαν μᾶς προσφέρατε τὴν παρελθούσαν Τετάρτη ἀπογευματινὴν καὶ τὴν αὐτοκινητάδα, ὡς ἐπανακούτικο, ὅπως ἔλεγον στήν Ἄρτάκην, στὸ χωριὸ τῆς μακαρίτιδος γυναικᾶς μου, ἢ ὅπως λέγουν οἱ Τούρκοι «dişkirasi» = ἐνοίκιον διὰ τὰ δόντια. Ὅταν κανεὶς ἐκ τῶν ἐπισήμων Τούρκων ἐφιλοξενεῖτο εἰς καμμίαν χριστιανικὴν οἰκίαν, τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐφευγαν, ὁ φιλοξενήσας ἔπρεπε ἢ μᾶλλον ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ τὸν προσφέρῃ ὡς φιλοδώρημα εἴτε χρηματικὸν ποσὸν εἴτε κάτι πολυτίμον, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο «dişkirasi», λοιπὸν πρὶν νὰ προφθάσω νὰ σας εὐχαριστήσω δι' ὅλα ἐκεῖνα, μὲ στέλλετε μὲ δύο πράγματι χαριτωμένα κορίτσια καὶ ἓνα βάζο «βορκόκια»! Δὲν ἔχω παρὰ νὰ σας εὐχαριστήσω δι' ὅλα αὐτὰ καὶ νὰ εὐχηθῶ εἰς τὸν Ὑψιστον νὰ σας χαρίξῃ ὑγείαν ἀμετάπτωτον μὲ τὸν ἀγαπητὸν κύριον Ὁ. Μερλιέ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν πασίγνωστον εὐγενῆ του καρδίαν, ὡς γνήσιος Γάλλος, ἐπήνεσε καὶ με συνεχάρη διὰ τόσον μικρὸν πρᾶγμα. Καὶ πάλιν σᾶς εὐχαριστῶ, εὐγενέστατο ζευγάρι!

Ἄς ἔλθωμεν πολὺ ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ, εἰς τὸ ζήτημα τῆς μεταφράσεως τοῦ τετραδίου τοῦ Νέβσεχιρ Θεοδώρου Σ. Ἄράπογλου.

Τὰ ἀφορῶντα διὰ τὸ Νέβσεχιρ τὰ μετέφρασα πιστῶς, εἰς δὲ τὰ φερμάνια πῆρα ἐν μεγάλῃ περιλήψει τὸ περιεχόμενον, παραλείψας κυρίως τοὺς τιμητικούς τίτλους π.χ. Περινοῦστατε βεζύρη μου, σὺ ὅστις εἶσαι τετιμημένος διὰ τῶν τίτλων... καὶ κοσμημένος διὰ τῶν παρασήμων... θεωρήσας αὐτὰ περιττά, ἄλλως τε εἰς τὴν Ν. Ἐρυθραίαν δὲν εἶχα καὶ τὰ λεξικά μου, οὔτε ἔδωκα τόσην σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔδωκατε σεῖς καὶ ὁ εὐγενέστατος κύριος Μερλιέ ὅτι δηλ. εἶναι κατάλληλον καὶ ἐκλεκτότατον;! διὰ τὸ περιοδικὸν τοῦ Κέντρου μας.

Τὸ τετράδιον κατὰ ὄρας εὐρίσκεται εἰς τὰ χέρια μου. Τὰ φερμάνια δὲν εὐρίσκονται εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Ἄράπογλου, οὔτε εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἤξεύρῃ ποῦ εὐρίσκονται, διότι ὡς μὴ ἀνταλλάξιμος κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν εὐρίσκετο εἰς τὴν Πόλιν καὶ πρὸ ἔτους σχεδὸν εὐρίσκεται ἔδῳ κοντὰ εἰς τὰ παιδιά του.

Θὰ ἀρχίσω νὰ μεταφράζω ἀπὸ τὰ φερμάνια, μόνον ἢ ἐργασία θὰ ἀργήσῃ, διότι τὰς πρωΐας τὸ χέρι μου δὲν μὲ βοηθεῖ, τὰ ἀπογεύματα, ἀφοῦ ξαπλώσω ὀλίγον, ἤμπορῶ νὰ ἐργασθῶ καὶ ὄχι ὅσον καιρὸν θέλω ἐγώ, ἀλλ' ὅσον θὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ τὸ χέρι μου. Προκειμένου διὰ τὸ ἄλλο ὑλικό, ὅταν, σὺν Θεῷ, συναντηθῶμε εἰς τὸ Φροντιστήριον, θὰ σκεφθοῦμε.

Τοὺς χαιρετισμοὺς μου εἰς τὸν ἀγαπητὸν κύριον Μερλιέ.

Μετὰ πλείστης ὄσης ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως

Χρῆστος Τουργούτης

Νέα Ἐρυθραία 29.5.1951

Πολὺ ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ,

Ἀπὸ τὴν Κυριακὴν (26) εὐρίσκομαι εἰς τὴν Ν. Ἐρυθραίαν πρὸς παραθερισμὸν καὶ θὰ μείνω, σὺν Θεῷ, ἕως τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου. Τὸ σπίτι εἶναι πολὺ ἐξοχικὸν μὲ πεῦκα, μὲ εὐρὺν ὀρίζοντα. Πρὸς Β. ἔχομεν τὴν Πάρνηθα, πρὸς Α. τὴν Πεντέλην, βλέπομεν μακρόθεν καὶ τὸν σιδηρόδρομον νὰ πηγαίνει καὶ νὰ ἔρχεται. Τὸ πρωῖ καὶ τὸ βράδυ τὸ μέρος εἶναι πολὺ εὐχάριστα, τὸ μεσημέρι βέβαια κάνει καὶ ὀλίγη ζέστη, ὄχι βέβαια σὰν στὴν Ἀθήνα, ἃς εἶναι καλὰ τὰ πεῦκα, ξέχασα μόνον νὰ φέρω μαζί μου τὸν βουκολικὸν Θεόκριτον, ἢ ἀνάγνωσις τοῦ ὁποίου θὰ μὲ ἦτο πολὺ εὐχάριστος κάτω ἀπὸ τὰ πεῦκα. Μή, σᾶς παρακαλῶ, μὴ πεῖτε τίποτε εἰς τὴν κ. ὑποδιευθύντριαν, διότι θὰ μὲ μαλώσῃ λέγουσα ὅτι παραμελῶ τὸ κυριώτερον, δηλ. τὴν μετάφρασιν τῶν φερμανίων. Ὅχι, μὰ τὸν Πάνα! (ἔδῳ διευθύνει ὁ Πάν) ἐργάζομαι καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν φερμανίων, τὰ ὁποῖα διὰ τὶς πολλὰς μου ἁμαρτίες (στὰ νεῖατά μου βέβαια καὶ τώρα τὰ πληρώνω) εἶναι πολλὰ.

Θὰ σας γράψω τὴν νέαν μου διεύθυνσιν, ἀλλά, σᾶς παρακαλῶ, νὰ μὴ τὴν φανερώσετε εἰς τὴν κ. ὑποδιευθύντριαν, διότι εἶναι ἰκανὴ ἀπροσδοκῆτως νὰ

φανή διὰ τὴν κάμη contrôle! καὶ ἀλλοίμονόν μου ἂν με εὕρη νὰ χαζεύω ἢ νὰ ρεμβάζω σεργιανίζοντας τὸν ἀπέναντί μας κάμπον.

Πολὺ ἀγαπητὴ κυρία Μερλιέ, ἦτο πολὺ λεπτὸ καὶ εὐγενικὸ ἐκ μέρους σας νὰ με στείλετε μὲ ἐκεῖνον τὸν μεσημβρινὸν καύσωνα τὴν ἐπίσης ἀγαπητὴν (βεβαίως εἰς κατώτερον βαθμόν!) κυρία Ἀγιουτάντη, διὰ νὰ με εἰδοποιήσῃ νὰ μὴ καταβῶ τὴν Τετάρτην εἰς τὸ Γραφεῖον τῶν Ἀνταλλαξιμῶν περιουσιῶν, διότι ἦτο ἀσθενὴς ὁ κύριος Ἀμφιλοχιάδης. Σὰς εὐχαριστῶ. Δὲν ξεύρω πῶς εἶναι ὁ κύριος Ἀμφιλοχιάδης, θὰ ἤθελα νὰ εἶχα τὴν διεύθυνσίν του ὄχι τὸ τηλέφωνόν του, διότι δὲν ἔχω τηλέφωνον, ἀλλ' ἔστω τοῦ Δημαρχείου, ὅπου ἐργάζεται, διὰ νὰ γράψω καὶ μάθω τὰ περὶ τῆς υγείας του.

Χαιρετισμοὺς εἰς τὸν ἀγαπητὸν κύριον Μερλιέ, βεβαίως θὰ ἐπέστρεψεν ἔως τῶρα ἀπὸ τὴν ἐπιθεώρησίν του.

Μὲ ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν
Χρῆστος Τουργούτης

Νέα Ἐρυθραία 29-5-1951

23.11.1951

Ἀγαπητὴ κύριε Ὁ. Μερλιέ,

Μόνον ἓνας λεπτὸς καὶ εὐγενὴς Γαλατικὸς κάλαμος καὶ μία Ἑλληνικωτάτη καρδιά, τὰ ὁποῖα συννητήθησαν ἐν τῷ προσώπῳ σας, ἤμποροῦσαν νὰ γράψουν τὴν τόσον ὠραίαν ἐκείνην εἰσαγωγὴν εἰς τὰς Παροιμίας τῶν Φαράσων. Δὲν ἤμπορῶ νὰ σας ἐκφράσω τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποῖαν ἠσθάνθη, ὅταν ἀνέγνωσα τὸ βιβλίον σας «Proverbes de Farassa», τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν καλοσύνην νὰ με στείλῃ ἢ πολὺ καλὴ μας κυρία Μ. Μερλιέ.

Κύριε Μερλιέ, εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὰ Γαλλικά, τὰ ὁποῖα ἤξεύρω, εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔμαθα εἰς τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν, καὶ τὰ ὁποῖα δυστυχῶς δὲν ἠμπόρεσα νὰ καλλιεργήσω περισσότερον, δι' αὐτὸ ἀρκετὲς φορὲς κατέφυγα εἰς τὸ Γαλλο-Ἑλληνικόν μου λεξικόν· ὥστε δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσω καὶ νὰ αἰσθανθῶ τὴν καλλιέπειαν μὲ τὴν ὁποῖαν ἐγράψατε τὴν «Εἰσαγωγὴν» ἀλλὰ νὰ εἰσθε βέβαιος ὅτι καμμία ἔννοια δὲν με διέφυγεν.

Ἐκεῖνον τὸ ἔξοχον εἰς τὴν σελίδα 9 .. a renié = ἠρνήθη βεβαίως πρόκειται διὰ τὴν τρίτην γενεάν, ἀλλὰ πόσοι Ἕλληνες καὶ ἰδίως Ἑλληνίδες ὑπάρχουν, οἱ ὁποῖοι προτιμοῦν νὰ βαρβαρίζουν εἰς τὴν ξένην γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν δῆθεν κατέχουν, παρὰ νὰ ὀμιλήσουν τὴν μητρικὴν τῶν ἑλληνικῶν γλῶσσων! Σελὶς 11. Πόσον ὠραία ἡ παρομοίωσίς σας τῆς γλυκείας μας Παναγίας Θεοτόκου Μαρίας μὲ τὴν Παρθένον Ἀθηνᾶν!

Σελὶς 12. Πράγματι πόση ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς λατινικῆς rons pontis = ἀπλὴ γέφυρα, ἐνώνουσα τὰς δύο ὄχθας ἑνὸς ποταμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς πόντος, ἡ ὁποῖα σημαίνει ὅτι ὁ πόντος εἶναι μία γέφυρα, ἡ ὁποῖα ἐνώνει νήσους καὶ ὠκεανούς!

Ἄν πρόκειται νὰ σχολιάσω τὰ γραφόμενά σας, πρέπει ν' ἀντιγράψω ὅλην τὴν Εἰσαγωγὴν.

“Ερχομαι εἰς τὴν παροιμίαν 110 «Βρῆκες λουλουδι...» Ἡ παροιμία αὐτὴ γεννήθηκε ἀπὸ τὸ ἐξῆς περιστατικό. Ὁ Nasradin Hodja τὴν στιγμὴν ποὺ οὐρούσεν, ἤλθε μιὰ μέλισσα καὶ κάθησεν εἰς τὸ πέος του καὶ τότε αὐτὸς εἶπε τὸ «buldun bal alacak çirgeyi» Βρῆκες τὸ κατάλληλο λουλούδι γιὰ νὰ πάρῃς μέλι!!

Ἡ παροιμία 340 νομίζω ὅτι ἔχει πολλὴν ὁμοίότητα μὲ τὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης... Ἡ Ραχὴλ λέγει εἰς τὸν ἄνδρα τῆς τὸν Ἰακώβ «εἴσελθε πρὸς τὴν Βελλὰ (τὴν παιδίσκην τῆς) καὶ τέξεται ἐπὶ τῶν γονάτων μου, ἵνα τεκνοποιήσωμε κάγῳ ἐξ αὐτῆς» Γένεσις ΧΧΧ.3. Ἡ Ραχὴλ θὰ θεωρήσῃ τῆς Βελλᾶς τὸ παιδί ὡς παιδί τῆς, ἐὰν γεννήσῃ εἰς τὰ γόνατά τῆς. Καὶ εἰς τὰ Φάρασα καὶ εἰς τὰ δικά μας μέρη κατὰ τὴν υἰοθεσίαν ἡ δευτέρα μητέρα ἔπρεπε νὰ περάσῃ τὸ παιδί ἀπὸ τὸ ὑποκάμισόν τῆς.

Πόθεν προήλθεν ἡ Παροιμία 383. Κάποιος ἱερόσυλος, ἀφοῦ ἔκλεπεν ὄτι βρῆκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐμβῆκε καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα καὶ πῆρε καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους εἶναι δεμένον πολυτελῶς μὲ χρυσὸν καὶ ἄργυρον (δὲν ἤξεύρω πῶς εἶναι εἰς τοὺς Καθολικούς). Τὸ Εὐαγγέλιον ἔπεσεν ἀπὸ τὰ χεῖρα του καὶ ἀνοίχθηκεν εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ ἱερόσυλος εἶδε τὴν VIII ἐντολὴν «Οὐ κλέψεις» καὶ τότε εἶπε· μὴ φλυαρῆς, ἔμβα εἰς τὸν σάκκον! διότι ὅλα ὅσα ἔκλεψε τὰ εἶχε βάλει εἰς τὸν σάκκον.

Ἄγαπητὲ κύριε Μερλιέ, ὁ φίλος κύριος Ἀσκητόπουλος μ’ ἔδειξε ἕνα γράμμα σας εὐγενικώτατον, ἀποτεϊνόμενον εἰς αὐτόν. Ἐκεῖ δὲν ἤξεύρω πῶς σᾶς διέφυγε καὶ μεταξὺ τῶν σπουδαίων Ἑλλήνων ἀναφέρετε καὶ τὸ ἰδικόν μου ὄνομα. Ὁ κύριος Ἀσκητόπουλος ἤμπορεῖ νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν σπουδαίων, ὡς ἄξιος φιλόλογος καὶ δράσας πολὺ καλὰ εἰς τὴν ἐποχὴν του καὶ τώρα ἀκόμη ἐξακολουθεῖ ἡ δρᾶσις του. Ποῦ οἱ σπουδαῖοι καὶ ποῦ ὁ Τουργούτης, ὁ ὁποῖος ἀπέχει ἀπὸ αὐτοὺς καθόσον ἀπέχουσιν Ἄνατολαι ἀπὸ Δυσμῶν (Ψαλμὸς CII 12). Εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὠραῖα ἐκφράζονται οἱ Τοῦρκοι «nerde şam nerde Bagdad?» Ποῦ ἡ Δαμασκὸς ποῦ ἡ Βαγδάτη! Κύριε Μερλιέ, μὴ νομίζετε ὅτι αὐτὰ τὰ γράφα, διὰ νὰ δείξω δῆθεν μετριοφροσύνην, Ὅχι, σᾶς γράφω ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ, ὅτι μόνον ἡ Γαλιτικὴ σας λεπτότης καὶ εὐγένεια μὲ συμπεριέλαβε μεταξὺ τῶν σπουδαίων. Δὲν εἶμαι ἰκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων τῶν σπουδαίων. Πῶς νὰ κρατηθῶ ἀπὸ τοῦ νὰ σας ὑπενθυμίσω τὸ «καὶ κόρκορος ἐν λαχάνοις καὶ Σαοῦλ ἐν προφήταις» καὶ Τουργούτης ἐν σπουδαίοις.

Κύριε Μερλιέ, σᾶς ἐκφράζω μὲ ὄλην τὴν εἰλικρίνειαν τὸν θαυμασμόν μου διὰ τὴν «Εἰσαγωγὴν» καὶ εὐχομαι εἰς τὸν Ὑψιστὸν ἐκ βάθους καρδίας νὰ σας πολυετῆ ἐν ἄκρα ὑγείᾳ μετὰ τῆς πολὺ ἀγαπητῆς μας κυρίας Μερλιέ πρὸς χαρὰν τῶν ἀγαπώντων σας, καὶ ποιὸς δὲν σας ἀγαπᾷ;

Μετ’ ἄκρας ἐκτιμήσεως καὶ ἀγάπης
Χρῆστος Τουργούτης

Ἐνταῦθα 23-ΧΙ-1951

[24.11.1951]

Πολύ αγαπητή κυρία Μ. Μερλιέ,

Τό αγαπητό ζευγάρι Μερλιέ αὐτὴν τὴν φορὰν ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ τὸν Τουργούτην εἰς τὸ Δρομοκαίτειον, ἐνῶ αὐτὸς ἀγαπᾷ τὸ ζευγάρι αὐτό, τὸ ἐκτιμᾷ καὶ τὸ σέβεται. Τὸ ἔν σκέλος, τὸ ἀρσενικὸν εἰς ἓνα εὐγενέστατον γράμμα εἰς τὸν κύριον Ἀσκητόπουλον τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν σπουδαίων Ἑλλήνων!, τὸ δὲ ἕτερον, τὸ θηλυκόν, τὸν ὀνομάζει professeur, ἐνῶ εἶναι ἓνας ἀπλοῦς δάσκαλος, τελειόφοιτος τῆς Μ.Γ. Σχολῆς καὶ ὡς *connais-sant* τῆς Τουρκικῆς.

Κυρία Μερλιέ, νὰ εἰσθε βεβαία ὅτι, ἂν ἤξεύρατε νὰ ὀμιλήσετε λίγα τουρκικά, θὰ μεταφράζατε καλύτερα ἀπὸ ἐμὲ βοηθουμένη ἀπὸ τὸν τυφλοσύρτην τοῦ Χλωροῦ, τὸ ὁποῖον λεξικὸν τόσον πολὺ τὸ χρησιμοποίησα, ὥστε σχεδὸν τὸν πάλησα, τόσον καλῶς *connaisseur* τῆς τουρκικῆς εἶμαι!

Ἀγαπητή κυρία Μερλιέ, τὴν «Ἀνακοίνωσή» σας εἰς τὸ 22ον συνέδριον τῶν Ἀνατολιστῶν τὴν διάβασα μὲ τὰ Γαλλικὰ πού ξεύρω. Πόσα Γαλλικὰ ξεύρω, ἐρωτήσατε τὸν ἀγαπητὸν κύριον Μερλιέ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξωμολογήθηκα διὰ τὰ Γαλλικὰ μου.

Εἰς τὰ 1930-35 ἦσασθε δύο, σεῖς καὶ ὁ λογογράφος μακαρίτης Λουκόπουλος καὶ ἐπὶ 4 ἔτη ἐργάζεσθε μονάχη καὶ ὡς τὰ 1951 ἔχετε 32 συνεργάτας, ἐξαίρεσει βεβαίως τῶν ἀφανῶν. Ἡ Μοῖρα, ἡ ὁποία σᾶς ἔκαμεν ἀπὸ σπουδαίαν Μουσικόν, Διευθύντριαν τοῦ «Ἰνστιτούτου τῶν Μικρασιατικῶν Σπουδῶν»! Ἡ Μοῖρα ἠθέλησε νὰ ἐξερευνηθῆ ἐπιστημονικῶς χάρις εἰς ὑμᾶς ἢ Μ. Ἀσία μετὰ τὴν καταστροφὴν. Μήπως οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἤξευραν τὴν Καππαδοκίαν; ἤξευραν ὅτι εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἀνοθοῦσεν ὁ Ἕλληνισμὸς καὶ προώδευε καλύτερα παρὰ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα; Μήπως ἤξευραν νὰ πληροφορήσουν τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον ὅτι εἰς τὴν Τουρκίαν ἄλλη εἶναι ἡ Δημαρχιακὴ καὶ ἄλλη ἡ Νομαρχιακὴ περιφέρεια; καὶ ὁ μὲν Βενιζέλος νομίζων ὅτι εἶναι τὸ ἴδιον ἐπέμεινε νὰ μὴ ἀνταλλαγῶν οἱ Ρωμηοὶ οἱ γεννηθέντες εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Πόλεως, οἱ δὲ Τοῦρκοι τὸ ἐδέχθησαν ὀπισθοβουλικῶς, καὶ ἐξήρσαν μόνον τοὺς γεννηθέντας εἰς τὴν Δημαρχιακὴν καὶ ὄχι εἰς τὴν Νομαρχιακὴν περιφέρειαν τῆς Πόλεως καὶ ἔτσι τόσος χριστιανικὸς Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἀνταλλάγη. Μήπως οἱ Ἕλληνες Πρόξενοι βγῆκαν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν Ἰκονίου κλπ. ὅπου ἦτο ἡ ἔδρα τῶν, διὰ νὰ στείλουν τὰς ἀπαιτουμένας Ἐκθέσεις τῶν διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ στοιχείου; Ἐννέα ἔτη ἐργασθεῖς εἰς τὰ περίχωρα τῆς Νίγδης ὡς διδάσκαλος καὶ διευθυντὴς τῶν ἐκεῖ σχολείων, δὲν εἶδα κανένα Ἕλληνα Πρόξενον ἀπὸ τὸ Ἰκόνιον, διότι ἡ Νίγδη ἐξαρτᾶτο ἀπὸ τὸ Ἰκόνιον διοικητικῶς. Τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἦτο Ἑλληνικώτερον ἀπὸ τὸ ἐδῶ Ἑλληνικόν. Οἱ ἄλλοι Πρόξενοι ἐγνώριζαν σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὴν περιφέρειαν τῶν καὶ ἔστελλαν ἀναλόγους Ἐκθέσεις εἰς τὰ Κέντρα τῶν. Ἐγνώρισα εἰς τὴν Ἀγκυραν τὸν Γάλλον Πρόξενον Πὸνς καθὼς καὶ τὸν Ἀγγλον τοῦ ὁποῖ-

ου μὲ διαφεύγει τὸ ὄνομα, ἤξεραν ὄλην τὴν νομαρχιακὴν περιφέρειαν τῆς Ἀγκύρας καλύτερα ἀπὸ ἓνα Τοῦρκον. Ὁ Πόνος ἤξευρε καλὰ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν καί, ὅταν ἦλθεν ἡ σύζυγός του ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, μία πολὺ λεπτὴ καὶ εὐγενὴς Κυρία, προσκαλοῦσε καὶ ἐμὲ ὡς διευθυντὴν τῶν Σχολῶν εἰς μερικὰς οἰκογενειακὰς τῶν συναναστροφάς. Ποῦ παρεσύρθη μὲ τὶς γεροντικὰς μου φλυαρίες, Θεὲ μου! ἀλλ' ὅταν θυμηθῶ τὰ λάθη τῶν ἐδῶ Ἑλλήνων μ' ἔρχεται τρέλλα!

Ἡ Direction Générale des relations culturelles de France μᾶς δίδει βοήθημα bien inférieure, τί μας δίδει ἡ δική μας; (Τὸν Ποτοσάκη μὴ τὸν ξεχνάτε!) Πολὺ ὀρθὴ ἡ σκέψις σας «...αὐτὴ ἡ τουρκικὴ ἐπίδρασις φαίνεται καὶ εἰς τὸ φωνητικόν, καὶ εἰς τὴν μορφολογίαν καὶ εἰς τὴν σύνταξιν. Καθὼς καὶ εἰς τὸ ὅτι εἶναι συχνὰ ἀδύνατον νὰ διακρίνη κανεὶς τὸ τί ἀνήκει εἰς τὸν Τοῦρκον καὶ τὸ τί εἰς τὸν Ἕλληνα.»

Δὲν ξεύρω ποιὸ μέρος τῆς « Ἀνακοινώσεώς » σας νὰ σχολιάσω καὶ ποιὸ ν' ἀφήσω. Μόνον εὔχομαι εἰς τὸν Ὑψιστον (ὅπως γράφω καὶ εἰς τὸν κύριον Μερλιέ) νὰ σας δίδῃ δύναμιν καὶ μακροήμερευσιν πρὸς ὄφελος τοῦ Ἰνστιτούτου μας καὶ χαρὰν ὄλων ἡμῶν, οἱ ὁποῖοι σᾶς ἀγαπῶμεν.

Ἐνταῦθα τῇ 24ῃ Νοεμβρίου 1951

Μὲ μεγάλην πατρικὴν ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν
Χρῆστος Τουργούτης

Κυρία Μερλιέ,

Σᾶς στέλλω τὸ δελτίον, τὸ ὁποῖον μ' ἐζητήσατε διὰ τὸν ἐξ Ἀρτάκης Νικόλαον Δζαννῆν, τὸν πενθερόν μου, διὰ τὸν τάφον τοῦ ὁποίου οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἀρτάκης ἐστάλησαν νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴν Κάϊναρδζα.

Χρῆστος Τουργούτης

24-11-1951

24-11-1951

Βιογραφία Νικολάου Δζαννῆ

Ὁ πενθερός μου Νικόλαος Δζαννῆς ἐγεννήθη εἰς Ἀρτάκην τῆς Κυζίκου εἰς τὰ 1851 καὶ ἀπέθανε πρόσφυξ εἰς Καβάλαν εἰς τὰ 1925 εἰς ἡλικίαν 74 ἐτῶν.

Εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν ἀνέλαβε κυβερνητικὰ καθήκοντα. Ἔγινε Ταμίας δημαρχιακός, κατόπιν ταμίας κυβερνητικός (sandik emini)! Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἤξευρε ν' ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ γράφῃ τὴν ἐπίσημη τουρκικὴν γλῶσσαν, ὁ ἴδιος ἐκράτει τὰ κατὰστικὰ του εἰς Ἑλληνικὴν καὶ εἶχε Τοῦρκον γραμματεά, ὁ ὁποῖος τὰ ἐκράτει εἰς τὴν ἐπίσημον τουρκικὴν.

Τετράκις ἔγινε μέλος τοῦ Δημαρχιακοῦ Συμβουλίου, ἑννεάκις μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἐπτάκις ἀπάρεδρος δικαστῆς, ἀπαξ ἀνακριτῆς, δις

Πάρεδρος Ἐμποροδικείου, τρὶς Δήμαρχος, ἄπαξ Πρόεδρος Γεωργικῆς Συμβουλίου καὶ ἄπαξ μέλος Νομαρχιακοῦ Συμβουλίου Προούσης.

Εἰς τὰ Κοινοτικά. Μέλος τῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἀνάγερσιν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου, δις Πρόεδρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς, δις Ἐφορος τῶν Σχολείων, δεκαεξάκις Δημογέρων, Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἀνάγερσιν τοῦ Ἀρρεναγωγείου 1910 καὶ εἰς τὰ 1920 Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς καεῖσης κατὰ τὴν πυρκαϊάν τῆς Ἀρτάκης τῆς Ἐκκλ. τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ τέλος ὁ Κυζίκου τὸν ἀπένειμε τὸ ὄφικιον τοῦ Λογοθέτου τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου.

Ὅταν ἦτο Δήμαρχος ἐφύτευσε εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Δημαρχίας φυτὰ ἄκαρπα, τὰ ὁποῖα τῶρα ἐμεγάλωσαν καὶ σκιάζουν καὶ στολιζοῦν αὐτήν. Τὰ δημαρχιακὰ ἔσοδα ἀπὸ 80.000 γρόσια τὰ ἀνεβίβασεν εἰς 120 χιλ. ἔκτισε παρὰ τὸ Δημαρχεῖον μέγα καφενεῖον καὶ ξενοδοχεῖον καὶ ἐφρόντισε διὰ τὸν ἐξωραϊσμὸν τῆς Ἀρτάκης. Ἴδου δὲ τί γράφει ὁ ἴδιος εἰς ἓνα χειρόγραφόν του: «Πρὸς δὲ ἀνεκάλυψα τὸν παρὰ τὰ Μάλια (τοποθεσία εἰς τὴν Ἀρτάκην) μέγαν ὑπόγειον ὄχητόν τῶν Κυζικινῶν, δι' οὗ διήρχετο τὸ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Κυζικινῆς Χερσονήσου ἀναβρῦον ἄφθονον ὕδωρ Κάϊναρδζας ἐπονομαζόμενον, δι' οὗ ὕδρευετο ἡ πόλις τῆς Κυζίκου. Ἀνέλαβον δὲ τὴν διοχέτευσιν αὐτοῦ εἰς Ἀρτάκην πρὸς ἄρδευσιν τῶν κτημάτων (γαιῶν καὶ ἀμπελώνων), ἐξ οὗ μέγα ὄφελος θὰ ἐπήρχετο εἰς τὴν γεωργίαν τοῦ τόπου, ἀλλ' ἀπέτυχον ἔνεκα τῆς ἀδιαφορίας τῶν προκρίτων καὶ οὕτως ἔμεινεν ἡμιτελὲς τὸ ἔργον. Ἐλπίζω ὁμως ὅτι ἡ μέλλουσα γενεὰ ὄχι μόνον δὲν θὰ ἀμελήσῃ νὰ τὸ διοχετεύσῃ πρὸς ἄρδευσιν τῶν κτημάτων, ἀλλὰ θὰ φροντίσῃ τὴν διοχέτευσιν πρὸς ὕδρευσιν τῆς πόλεως, καθότι καὶ τὸ ὕδωρ εἶναι ἔκτακτον καὶ ἄφθονον καὶ ἡ πόλις ἔχει ἔλλειψιν ὕδατος».

Σημείωσις. Τὸ νερὸ αὐτὸ οἱ Τούρκοι τὸ ἔφεραν εἰς τὴν Ἀρτάκην ξοδεύσαντες 800.000 λίρας Τουρκίας καὶ ἔχουν ὄχι μόνον ἄφθονον καὶ ὑγιεινὸν ὕδωρ, ἀλλὰ καὶ ἠλεκτρικὸν φωτισμόν. Οἱ Τούρκοι τῆς Ἀρτάκης εὐγνωμονοῦντες εἰς τὸν Δζαννῆν, ἔστειλαν ἐδῶ νερὸ διὰ νὰ τὸ χύσωμε εἰς τὸν τάφον του.

Ἀθῆναι τῆ 24ῃ Νοεμβρ. 1951

Χρῆστος Τουργούτης

Ὁ Δζαννῆς ἔχει κατάλογον τῆς κτηματικῆς περιουσίας μὲ τὴν διατίμησιν αὐτῆς εἰς λίρας χρυσᾶς Τουρκίας καθὼς καὶ μίαν συντομωτάτην ἱστορίαν τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἀρτάκης εἰς τοὺς Τούρκους. Εἶναι χρήσιμα διὰ τὸ Ἀρχεῖον μας;

ὁ ἴδιος

13 Δεκεμβρίου 1951

Πολὺ ἀγαπητὸ μου ζευγάρι,

Μὲ δάκρυα συγκινήσεως ἀλλὰ καὶ εὐγνωμοσύνης γράφω τὸ παρόν μου. Τὰ δάκρυα αὐτά, τὰ εὐχάριστα δι' ἐμέ, τὰ χρεωστῶ εἰς ὑμᾶς, τὸ προσφιλὲς

ζευγάρι καί, ἂν εἶναι δυνατόν, νά τα στείλετε μέσον τοῦ τόσου ἀπερίττου ἀλλά καί τόσον συμπαθοῦς ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας εἰς τήν ἀδελφήν Γαλλίαν, ἡ ὁποία ξεῦρει ν' ἀμείβῃ. Ποτέ μου δέν ἤλπιζα ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου μου θά τύχω τοιαύτης ἠθικῆς ἀμοιβῆς χάρις εἰς ὑμᾶς, ἡ ὁποία νά με ἀνταμείψῃ καί νά με ξεκουράσῃ διὰ τήν ἐξηκονταετῆ ὑπηρεσίαν μου. Βεβαίως τίποτε ἄλλο δέν ἔκαμα παρὰ τὸ καθῆκον μου πρὸς τήν νεολαίαν, τήν ὁποίαν με ἐνεπιστεῦθη ὁ Ὑψιστος καί αἱ διάφοροι κοινότητες, ὅπου εἰργάσθην, αἱ ὁποῖαι μὲ ἐπλήρωσαν βεβαίως διὰ τήν ἐργασίαν μου, ἀλλά καί ἡ ἠθικὴ ἀμοιβὴ εἶναι κάτι, τοῦ ὁποίου τήν ἀξίαν μόνον ὁ ἠθικῶς ἀμειβόμενος ἤξευρε. Αὐτὴν δὲ τήν τελευταίαν χαρὰν καί εὐχαρίστησιν τήν ὀφείλω εἰς ὑμᾶς ἀγαπητὸ ζευγάρι. Θὰ τὴν θυμοῦμαι, δέν ἔμπορῶ νὰ εἶπω αἰωνίως, διότι δέν θὰ ζήσω ἄλλα τόσα χρόνια, ἀλλά θὰ τὴν θυμοῦμαι ὡς πού νά κλείσω τὰ σωματικά μου μάτια.

Σᾶς συγχαίρω καί ὑμᾶς, ἀγαπητὲ κύριε Μερλιέ, διότι ὁ τόσον συμπαθῆς ὑπουργὸς ἀπένευμε καί εἰς ὑμᾶς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν (δέν γνωρίζω τί σημασίαν ἔχει τὸ τοιοῦτο) ἀλλὰ τὸ ἀξίζετε μὲ τὸ περιπλέον.

Τὴν καλὴν μας κυρία Μερλιέ τὴν ἐπήνεσε μόνον μὲ τὰ ὠραῖα του λόγια, ἂν ἤξευρε τί μεγάλη καρδιά κρύβει ἐν τῇ μετριοφροσύνῃ της, δέν θὰ περιωρίζετο μόνον εἰς λόγια, ἀλλὰ θὰ τὴν ἀντάμειβε μὲ τὸ παράσημον *we fakat āda* (=εὐαρεσκείας παράσημον), τὸ ὁποῖον ἀπένευμεν ὁ Σουλτὰν Χαμίτ εἰς τὰς ἐπισήμους καί σπουδαίας γυναῖκας, ἀλλὰ ἡ τιμὴ τοῦ ἀξίως τιμηθέντος ἀνδρός της ἀντανακλᾷ καί εἰς αὐτήν, διότι κατὰ τὴν ἄμωμον θρησκείαν μας «...καί ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν», ὅ,τι ὁ κύριος Μερλιέ τὸ ἴδιο καί ἡ κυρία Μερλιέ. Πολὺ ἀγαπητὸ ζευγάρι, δέν ἔχω τίποτε ἄλλο νά σας ἀναπαδώσω παρὰ τὴν θερμὴν παράκλησιν εἰς τὸν Ὑψιστον νά σας πολυετῆ μὲ ὑγιάν ἀμετάπτωτον πρὸς χαρὰν ὄλων ἡμῶν, οἱ ὁποῖοι σᾶς ἀγαπῶμεν.

Μὲ ἀγάπην ὄσσην καί ἐκτίμησιν καί θαυμασμόν

Χρῆστος Τουρκοῦτης

13 Δεκεμβρίου 1951

31.12.1951

Πολὺ ἀγαπητοὶ κύριε Ο. Μερλιέ καί κυρία Μ. Μερλιέ,

Μὲ μεγάλην συγκίνησιν διάβασα τὸ γεμᾶτο ἀπὸ λεπτότητα καί εὐγένειαν γράμμα καί τῶν δύο σας τῆς 26 Ὀκτωμβρίου τοῦ λήξαντος ἔτους. Σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὰς εὐχὰς σας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν τε Χριστουγέννων καί τοῦ καινούργιου χρόνου. Μόνον ἀπὸ τέτοιες εὐγενεῖς νυχές, σὰν τίς δικές σας, προέρχονται τοιαῦται εὐχαί. Πολὺ ὁμορφο καί καλλισθητικώτατο καί τὸ Μοναστήρι. Ἡ τόσον λεπτὴ κυρία Μερλιέ ἔμπορεῖ νὰ διαλέξῃ ἀκαλλασθητον πρᾶγμα; Σᾶς εὐχαριστῶ καί διὰ τὰ συγχαρητήριά σας ἐπὶ τῇ ἀπονομῇ τοῦ παρασήμου τῶν Ἀκαδημαϊκῶν δαφνῶν, τὸ ὁποῖον χρεωστῶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν εὐμένειαν καί τὴν τρυφερὰν καρδίαν καί τῶν δύο σας, καί

τῶν ὁποίων τὴν γλυκεῖαν φυσιογνωμίαν θὰ τὴν ἔχω φωτογραφημένην καὶ ἐγγραφημένην εἰς τὴν γεροντικὴν καὶ εὐγνώμονα καρδίαν μου, ὡς πού νὰ κλείσω τὰ μάτια μου.

Πολὺ ἀγαπητὸ μου καὶ ταιριαχτὸ ζευγάρι, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ νέου ἔτους 1952 σᾶς εὐχομαι χρόνια πολλὰ μὲ ὅ,τι ποθεῖ ἡ χρυσοῦ καρδιά καὶ τῶν δύο.

Σᾶς σφίγγω θερμὰ τὸ χέρι, ἀγαπητὲ κύριε Μερλιέ, σᾶς φιλῶ τὸ χέρι πολὺ ἀγαπητῆ κυρία Μ. Μερλιέ μὲ ἀγάπην ἐκτίμησιν καὶ θαυμασμόν

Χρ. Τουργούτης

31 Δεκεμβρίου 1951

Υ.Γ. Σᾶς στέλλω καὶ τὸν φάκελλον τοῦ τετραδίου, ὅπου σᾶς γράφω ἰδιαιτέρως δικαιολογούμενος καὶ ζητῶν συγγνώμην διὰ τὴν ἀργοπορίαν μου.

ὁ ἴδιος

ΧΡΗΣΤΟΣ Ν. ΤΟΥΡΓΟΥΤΗΣ

Γεννήθηκε τὸ 1867 στὴν Ἀνακὸν τῆς Καππαδοκίας ὅπου ἔμαθε καὶ τὰ πρῶτα γράμματα. Τὸ 1881 πῆγε νὰ σπουδάσει στὴν Πόλη, ἀρχικὰ στὴν Ἀστικὴ Σχολὴ Κοντοσκαλίου· συνέχισε στὴν Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ ἀποφοιτώντας τὸ 1887 καὶ ἐπιστρέφοντας τὴν ἴδια χρονιά στὴν γενέτειρά του Καππαδοκία: ἀπὸ ἐκεῖ ἄρχισε τὴν πολύχρονη διδασκαλικὴ του σταδιοδρομία πού βάσταξε ἐξήντα χρόνια καὶ ἐκτάθηκε στὴν εὐρύτερη Μικρασιατικὴ περιοχὴ· στὸ τέλος, ὁ Χρῆστος Τουργούτης ἐπανήλθε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου δίδαξε γιὰ μιὰ εἰκοσαετία σὲ σχολές στὸ Κοντοσκάλι καὶ στὴ Χαλκηδὸνα. Γνώστης τῆς παλιᾶς τουρκικῆς, συνεργάστηκε μὲ τὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἀπὸ τὸ 1947, ὅποτε ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα, ὡς τὸ θάνατό του τὸ 1961. Μετάφρασε φερμάνια καὶ κώδικες τοῦ Ταμεῖου Ἀνταλλαξίμων σὲ συνεργασία μὲ τὸν Γεώργιο Μαυροχαλβίδη. Ἡ Μέλπω Μερλιέ, ἐκτιμώντας τὴν προσφορὰ τῶν δύο αὐτῶν σκαπανέων τῆς ἔρευνας τοῦ Μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ τοὺς ἀποκαλοῦσε, μαζί μὲ τὸν Ἐμμανουὴλ Τσαλίκουλου, «πατέρες» τοῦ Κέντρου.